

Leyla Astan qızı Əliyeva ²⁷

CONATAN KOU YARADICILIGINA BİR BAXIŞ

Britaniyalı yazır Conatan Kounun (JonathanCoe, 1961) romanları ölkəsindən kənarında böyük sevgi və oxucu rəğbəti qazanmış, əsərləri bir çox ədəbi mükafatlara layiq görülmüşdür. İngilis tənqidçisi Elison Flada görə "onun əsərləri müasir Britaniyanı öyrənmək üçün bələdçi ola bilər" [4]. Onlarla roman və hekayələrin, elmi-publistik yazıların müəllifi olan C.Kou ingilis milli kimliyindən, ingilis adət-ənənəsinin gətirdiyi gerçəklikdən yazır, "İngilis ingilisin gözüylə tənqid edir". Elə bu səbəbdən onu "millətin vəziyyətini əks edən roman" müəllifi adlandırılır [3, s.4].

ConatanKou Birmingem yaxınlığındakı Bromsqrouv şəhərində anadan olub. Atası fizika sahəsi üzrə tədqiqatçı, anası isə musiqi müəllimi işləyib. Birmingemdəki Kral Edvard məktəbini bitirən yazıçı Kembric universitetinin Trinitikollecina daxil olur, Henri Fildinqin "Tom Consun hekayəsi" romanının tədqiqi ilə bağlı dissertasiya müdafiə edir və Vorvik Universitetində fəlsəfə doktorluğu dərəcəsinə alır. Conatan Kou erkən yaşlarından yazmağa başlayır, siyasi-detectiv əsərlərlə ədəbiyyat gəlir.

Yazıcının "Təsadüfi qadın" (The Accidental Woman, 1987) eksperimental romanında H.Fildinq və S.Bekketin təsirini açıq şəkildə görmək olur. Roman nəşr edildiyi gündən ədəbi tənqiddə böyük maraq doğurur. Əsəri bəyənlərlə yanaşı onun tənqidi də geniş səs-küyə səbəb olur. Daha sonra C.Kou "Sevginin toxunuşu"(A Touch of Love, 1989), "Ölüm cirdənləri" (TheDwarves of Death, 1990) romanlarını yazır və məhz bu əsərlərdən sonra böyük ədəbi auditoriya qazanır. Bu romanlar bədii əsərin təhkiyə üsulu və kompozisiyasının öyrənilməsi baxımından eksperimental xarakter daşıyır. Sonralar yazıçı hər iki eksperimentdən dəfələrlə istifadə edir və buyanaşma "Çıxış", "Bir mövzu" və "Əsas dəyişiklik" romanlarının struktur xüsusiyyətini müəyyən edir.

Ədəbi aləmdə tanınanC.Kou Londona köçür və hüquq firmasında çalışmağa başlayır. Həyatının bu dönəmində o, ədəbiyyatla daha ciddi məşğul olur, ABŞ-in məşhur aktyorları Hamfri Boqart və CeymsStiuardla bağlı avtobiografik əsərlər yazır. Kino onun uşaqlıq arzuları, həyata keçməyən istəkləri ilə bağlı idi və bu səbəbdən yazıçı ciddi-cəhdlə yazır, özünü avtobiografiya janrında sınayır. Sonralar o, yazır: "Mən ən ecazkar sənət növünü yazıya almaq istəyirdim" [6].

C.Kou 1994-cü ildə ona dünya şöhrəti gətirən "Nə dələduzluq" (What a CarveUp!) romanını yazır və əsər ədəbi tənqid tərəfindən bəyənilir. Məhz bu romandan sonra yazıçı Britaniya satirik nəsrinin davamçısı adını qazanır [10, s.4]. Roman MarqaretTetçer dövründə İngiltərədə böyük nüfuzə sahib Uinşou ailəsinin bioqrafiasını yazmalı olan MayklOuen adlı jurnalistin hekayələrindən bəhs edir. Uinşou ailəsinə yaxından öyrənən qəhrəman başa düşür ki, cəmiyyətə təqdim edilən əzəmətli ailə modelinin altında yalan və hiylə, korrupsiya və uydurma şən-şöhrət dayanır. Bu yalan və hiylə prinsipi MarqaretTetçer siyasətindən qaynaqlanır və ailənin bütün şirkətləri ona əsaslanır. Yazıçı sarkazmın və satiranın gücündən istifadə edərək ailəni problemli tənqid edir, böyük ailə imperiyasının təməl prinsiplərini ələ salır. Amma eyni zamanda da ailənin timsalında müasir ingilis cəmiyyətini ifşa edir, sosial-iqtisadi asılılığın eybəcərliyini önə çəkir.

Ailənin bütün üzvləri ölkənin siyasi oyunlarında iştirak edir.Kənd təsərrüfatında vəsəhiyyədə yalançı islahatlar, banklarda hökm sürən korrupsiya, jurnalistlərin ikili standartları onların rəhbərliyi altında idarə edilir. Yazıcının istehzalı iradlarından və kəskin satirasından kənarəda heç bir sahə qalmır, bütün ingilis cəmiyyəti onun qələminə təş gəlir.

Ədəbi tənqid C.Kounun romanında qaldırılan satirik eyhamı təqdir edir və yazıçını HenriFildinq, UilyamTekkerey, İvlinVo və MürielSpark satirasına yaxınlaşdırır [8, s.38].Yazıçı əsərdə qaldırdığı problemlərin hələ də sona yetmədiyini deyir və müsahibələrinin birində nədən bu mövzunu satiranın əhatəsində əks etdiyini izah edir: "Nə dələduzluq!"dakıUinşou ailəsi sonda məhv ola bilər, lakin onların təsiri, mirası qalacaq. Tetçerəsin Britaniyanı heç vaxt tərk etmədiyi üçün onlar bu və ya digər formada geri dönəcəklər. Onlar bir ideologiya kimi mövcuddurlar" [1]. Elə bu baxımdan C.Kou cəmiyyətin problemlərini satiranın, sarkazmın diliylə təsvir edən Fildinq, Tekkerey, Vo və Spark yaradıcılığına yaxındı. "Nə dələduzluq!" eyni zamanda kəskin siyasi satirasına görə Dikkensin "Soyuq ev"(BleakHouse, 1853) vəKerilÇorçillin"Ciddi pul"(Serious Money, 1987) əsərlərini xatırladır.

İngilis yazarıNikKoen ingilislərin baxış bucağını açıq və yazır ki, "əsər dövrümüzün ən böyük satirik romanıdır, amma siz heç də düşünməyin ki, deyilənləri zarafat kimi qəbul etdik. Bizim üçün Britaniyanı aldadan Uinşou ailəsinin grotesk təsviri heç də fantaziya deyil, Tori partiyasının o dövrdəki ən doğru görüntüsüdür"[5]. Başqa sözlə, C.Kou ingilis cəmiyyətinin içəridən görür və tənqid edir, bütövlükdə, müasir cəmiyyəti səciyələndirən laqeydlilik fəlsəfəsini önə çəkir. Kəskin satira yalnız Uinşou ailəsinə yönəlmir, satirik təsvir həmçinin seyrçi nəzərlərlə baxan, görüb sükutla keçən toplumdən da yan keçmir. Bu baxımdan əsər "qorxulu güllüslə" yazılan əsər kimi dəyərləndirilir [2, s.5].

Yazıcının sonrakı "Yuxu evi" (TheHouse of Sleep, 1997) əsəri müasir ingilis tənqidçisi MalkolmBredberi tərəfindən "hər yaşda olan insan üçün düşündürüclü", intellektual roman kimi dəyərləndirilmişdir. M.Bredberi qeyd edir ki, roman müasir gəncliyin problemlərini əks edir və elə bu səbəbdən onu oxumaq lazımdır [9, s.4].

C.Kounundigər romanları kimi burada dayazıçı təhkiyə ilə oynayı, süjet xəttinə sirli və mürəkkəb hadisələri daxil edir. Məlum olur ki, əvvəllər tələbə yataqxanası olan evdə indi həkim-psixiatr yuxu pozğunluğu olan xəstələri müalicə edir. Müəmmalı təsadüf nəticəsində yataqxananın dörd sakini bu evə qayıdır və həkim tərəfindən müalicə edilir. Onların dördündə də yuxu pozğunluğu var. Terri adlı kino tənqidçisi nəyinki yuxu görmür, hətta gecələr də yata bilmir. Müəllimə olan Sara realılıqla yuxu arasındakı sərhədi itirir və yuxu ilə gerçək həyatı qarışdırır. Gənc qız yuxuda cinsi kimliyini unudur, kim olduğunu bilmir, onu sevən Robert adlı tələbə isə yuxunu həyata keçirmək üçün öz cinsiyyətini dəyişir. Həkim-psixiatr inanır ki, yuxu xəstəlikdi və elə bu səbəbdən eksperimentlər aparır, yuxudan qurtulmağın yollarını araşır.

²⁷ Azərbaycan Dillər Universiteti

Personajlarının yuxu ilə mürəkkəb əlaqəsini yazıçı ingilislərin müasir həyat tərzini kimi təqdim edir. Onlar ya çox az yatır, ya da ümumiyyətlə yatmırlar, gah qərribə yuxular görür, gah da heç bir yuxu görmürlər. Süjet bu şəkildə metaforik mənə daşıyır və "millətin vəziyyətini əks edən roman" ideyasını təsdiqləyir.

"Maksvell Simin inanılmaz məxfiliyi" (The Terrible Privacy of Maxwell Sim, 2010) romanı da yazıcının digər əsərləri kimi sosial problemləri satiranın diliylə əks edir. C.Kou virtual texnologiyalarla dolu bir dünyada insan tənhalığına toxunur, cəmiyyətdə hökm sürən etinasızlıqdan və total özgələşmədən doğan fərdin taleyini önə çəkir. Əsərin qəhrəmanını Maksvell Simi həyat yoldaşlarıdır. Daha sonra o, işsiz qalır və bir müddət sonra depressiyaya düşür. Bu tənhalıq ona böyük təsir edir və o, insanlarla ünsiyyətdən qaçır, onlarla yalnız internetlə əlaqə qurur.

Özünə yeni iş tapan qəhrəman ekoloji baxımdan təmiz diş fırçalarını reklam edir. Emma adlı avtomobil naviqatoru ilə birgə Şotlandiyanın şimalına ezam edilir. Yol boyu onunla hara getmək, kimə baş çəkmək barədə danışır, şəxsi həyatını müzakirə edir və sonda avtomat naviqatora aşiq olur. Hətta ona evlilik təklifi də edir. Maksvell Simin faciəsi ondadır ki, o, real dünyadan qopur və virtual aləmdə yaşayır. Bu səbəbdən onun problemləri psixoloji xarakter daşıyır. Yazıçı göstərir ki, uşaqlıqdan başlayan ünsiyyətsizlik və sonradan yaranan çətinliklər müasir cəmiyyətdən qaynaqlanır. Maksvell həm insanlardan qaçır, həm də onlarla ünsiyyət qurmaq istəyir. Bu iki ziddiyyətin arasında qalır və tamamilə tənhalaşır. Nəticədə o, intihara cəhdi edir. Yazıçı total özgələşməyə məruz qalan insan faciəsindən bəhs edir və onu ingilis cəmiyyətiylə eyniləşdirir.

2013-cü ildə C.Kou yenidən siyasi mövzulara qayıdır və "Ekspo 58" (Expo 58) romanını yazır. Tomas Foli adlı qəhrəman Brüsselin ən böyük yarmarkasına gəlir. O, konservativ İngiltərənin yaşaqlarından qurtulsa da, daha iri miqyaslı güclərin münaqişə mərkəzinə düşür. Ona Sovet İttifaqı ilə ABŞ arasında yerləşən "Britaniya" sərgisinə rəhbərlik etmək tapşırılır. Bütün hadisələr də elə bundan sonra baş verir. Dünyanın böyük gücləri arasında sadəcə ingilis tamamilə özünü itirir və bu güclərin oyununa düşür. Yazıçı siyasi oyunları komediya ilə bir araya gətirir, qəhrəmanın düşüncə vəziyyəti ironik ton alır. Tomas Foli özü də bilmədən böyük oyunun oyunçusuna çevrilir, ingilis kəşfiyyatının tapşırığı ilə Sovet İttifaqının agentinə ABŞ-ın müvafiq sirlərinin ötürülməsinə mane olur. İngilis tənqidçisi Con Uolşun da dediyi kimi "təvazökar, daim üzrxahlıq edən ingilisin Belçikadakı macəraları ironiya doğurur" [4]. Oxucu ola bilsin ki, Tomas Foli obrazında komik personaj görür, amma yazıcının ötürmək istədikləri daha böyük mətləblərdən xəbər verir.

2015-ci ildə yazıcının sonuncu romanlarından olan "11 Nömrə" (Number 11) işıq üzünə görünür və yenidən böyük diskussiyalara səbəb olur. Beş hissədən ibarət olan və ayrı-ayrı hekayələr kimi nəzərdə tutulan əsər "Nə dələduzluq!" romanının sikveli-davamıdır. Hadisələr XXI əsrdə, Böyük Britaniya Mühafizəkarlar Partiyasının lideri, Baş Nazir David Kemeronun dövründə baş verir. Tetçerizindən sonra hökumətin üzvləşdiyi problemlər dəyişsə də, böyük mənada onlar sona yetmir. Oxucunun tanış olduğu Uinşou ailəsininşərlərini bu nəslin davamçıları təmsil edir və onlar da siyasi oyunlara "bulaşır". David Kellinin hərbi məsələləri üzrə müşavirinin öldürülməsindən sonra baş qəhrəman Reyçelə Maykl Owen tərəfindən yazılmış Uinşou ailəsinin tərcümeyi-halı təqdim olunur. Bu kitab Reyçelə hansı qüvvələrin ölkədəki mövcud vəziyyəti idarə etdiyini göstərir. Gənc Reyçel ailəsinin səhiyyə, təhsil və media kimi ictimai sahələrə təsir etdiyini görür.

C.Kou həmçinin əsərdə texniki tərəqqinin də gətirdiyi problemlərə yer verir. Sosial şəbəkələrin və insanların bir araya gətirmək üçün nəzərdə tutulan texnologiyaların nəyə qədər olduğunu vurğulayır və oxucunu bu problemin varlığını yəqinləşdirir. Yazıçıya görə sosial şəbəkələr və texnoloji realıq insanları birləşdirməkdənsə daha da ayır salır.

Beləliklə, C.Kou'nun təhlilə çəkilən bütün romanları onu deməyə əsas verir ki, yazıçı siyasətin və siyasi fikirlərin insanın həyatına və şəxsi münasibətlərinə təsir etdiyini önə çəkir. O, sosial-siyasi proseslər fonunda sırası ingilisin adı insanı qayğılarının faciəyə çevrildiyini əsas gətirir. Beləcə, İngiltərənin və onun sırası vətəndaşının portretini yaradır. Lisa Alardisin də qeyd etdiyi kimi "ingilisi ingilisin gözüylə tənqid edir" [3, s.5], fərdin və ya bir ailənin təmsalında müasir ingilis cəmiyyətini işləyir, sosial-siyasi asılılığın eybəcərliyini göstərir.

Ədəbiyyat:

1. An Interview with Jonathan Coe—Looking Backwards and Forwards // <https://journals.openedition.org/ehc/4396?lang=en>
2. Akbar A. What a Carve Up! review – in genius and gripp ingre imagining of Coe's novel // The Guardian. 2 Nov., 2020.
3. Allardice L. Jonathan Coe: 'We're a nation driven by emotion and not by reason' // The Guardian. 20 Oct., 2022.
4. Book review: Expo 58, By Jonathan Coe. <https://www.independent.co.uk/arts-entertainment/books/reviews/book-review-expo-58-by-jonathan-coe-8780050.html>
5. Cohen N. Jonathan Coe review – rose-tinted satire // The Guardian. 8 Nov., 2015
6. Coe Jonathan: 'All my influences were pushing me towards film and television' // <https://www.irishtimes.com/culture/books/jonathan-coe-all-my-influences-were-pushing-me-towards-film-and-television-1.4394347>
7. Flood A. Jonathan Coe wins 'bittersweet' honour from France as UK turns back on Europe // The Guardian. 24 Jun., 2016.
8. Guignery V. Jonathan Coe. Red Globe Press. 2015. 192p.
9. Laity P. A life in writing: Jonathan Coe // The Guardian. 29 May, 2010.
10. Mc Crum R. Jonathan Coe – review // The Guardian. 7 Sep. 2013

Açar sözlər: Conatan Kou, "millətin vəziyyəti", satira və sarkazm, tənqid

Ключевые слова: Джонатан Коу, "состояние нации", сатира и сарказм, критика

Key words: Jonathan Coe, "condition of nation", satire and sarcasm, criticism

Резюме

К вопросу о творчестве Джонатана Коу

Британского писателя Джонатана Коу называют автором «романа, отражающего состояние нации». Писатель рассказывает об утраченных национальных ценностях, о современном человеке, одиноком и далеком от этих ценностей. Джонатан Коу показывает трагедию личности в своих романах. На фоне социальных процессов он

высвечивает обычные человеческие заботы рядового англичанина, обнажает современное английское общество, например отдельного человека или семьи, показывает безобразие социально-политической зависимости. Такие романы, как «Какое надувательство!», «Невероятная частная жизнь Максвелла Сима», «Ekspo 58», «Номер 11» определяют творческое кредо писателя.

Summary

View on Jonathan Coe's creativity

British writer Jonathan Coe is called the author of "the novel that reflects the conditions of the nation". The writer narrates about the lost national values, about the modern person who is alone and far away from the values. J. Coe mirrors the human tragedy in his novels. On the basis of the social process he highlights simple human problems of ordinary Englishman, reveals the truth about the English society by means of simple individuals and one family, and depicts the ugliness of social-political dependence. Novels such as "What a Carve Up!", "The terrible Privacy of Maxwell Sim", "Expo 58", "Number 11" being the novels of this type reflect the author's literary credo.

RƏYÇİ: dos. L.Ələkbərova